

CLOWN — IGRAČ BEZ ULOGE

Nikola Mioč

Neosporiva je snaga smijeha i neprocjenjiva je njegova vrijednost, kako u pojedinačnom tako i u društvenom životu. Smijeh je, dakako, pojedinačan, ali su mu korijeni društveni. Smijeh je dio ljudske sreće, ali mu je pretpostavka ljudska nesreća. Drugim riječima: u svijetu savršene sreće nema smijeha (u svijetu savršene sreće nema se čemu smijati).

Začuduje činjenica da postoji relativno malo literature o smijehu, odnosno o sreći. Ljudi su, čini se, više skloni razmišljati o svojoj nesreći negoli o svojoj sreći. I ova tvrdnja ima, kao i sve druge, svoje valjane razloge.

S ovo nekoliko riječi želimo se uvesti u svijet clowna o kome je zapravo riječ u ovome ogledu. Svijet smijeha i svijet clowna slični su i zasebni, ali im je pretpostavka jedan drugi svijet, nedovršeni i nesavršeni svijet.

U ovo naše vrijeme, čini se, dovršava se epoha velikih clowna. Veliki clowni odlaze jedan za drugim sa scene. Ovo vrijeme im je nesklono. Postajemo sve više ozbiljni i nema mjesta za »klaunijadu«. No, smijeh je ipak kao kruh potreban čovjeku eda bi preživio. Clown je pak onaj koji unosi vedrinu u naš počesto tmurni život te nam je kao neka nebeska zraka u našoj tami. Clown nas prenosi u svoj začaran, »djetinji« svijet, podsjeća nas na nepatvorenu sreću našeg ljudskog iskona. Clown u svijetu, koji ima za svako zašto svoje zato, stoji tu pred nama začudno *nizašto*. I upravo kao takav on nas raspoložuje i otvara za objavu tajne svijeta koja se skriva i otkriva u liku nedužne igre onog zagonetnog (Heraklitova) djeteta na morskoj obali.

Praoca clowna mogli bismo potražiti među glumcima grčkih histriona, rimskih saturnalija, među harlekinima talijanske commedia dell'arte, među zabavljačima svjetovnih svečanosti srednjovjekovne Engleske. Međutim, ova velika i duga tradicija zabavljanja u cirkusu ne bi nas smjela zavesti pa da lik clowna poistovjetimo s na primjer rimskim centunculusom, mimus albusom, sa španjolskim graciosom, s talijanskim Pierrotom ili s njemačkim Hanswurstom. Clown je, kakvog mi poznamo, »moderna« pojava i nastaje razvojem cirkusa početkom prošlog stoljeća.

Pisati o cirkusu a ne spomenuti clowna — nezamislivo je. On je nezaobilazivi dio povijesti cirkusa. U krug cirkusa (manege = jašionica) unosio je parodiranjem i oponašanjem artista smijeh i time davao i samim artistima svojevrsni profil. On je bio ona protuteža napetosti koju stvaraju artisti pod svodovima cirkuskog šatora. Tako cirkus bez clowna nije potpun te se i u tom smislu može reći da s cirkusom izumire i clown. Clown će, prema nekim mišljenjima, živjeti dalje kao literarna, flimska, slikarska figura.

Clown je bio svojevremeno sastavni dio teatra i predstavljao je onaj naivno-poetski momenat teatralnog. No, budući da je uvijek bio igrač

bez točno određene uloge (imao je ulogu u ulozi), bio je u napasti da oponaša i ismijava predstavnike i dostojanstvenike društva i vlasti, te je time bivao i opasan. Zato je bio »stjeran« u cirkus, čime je bila potvrđena snaga smijeha. I danas su na snazi u stanovitim zemljama propisi, zakoni ili zabrane kad je riječ o programu clownskih nastupa u cirkusu. Općenito se može reći: što je neki sistem društveno-politički krući, to su propisi i kontrole nad »izvođačima smijeha« oštrij. (1737. u Leipzigu je spaljen u jednoj javnoj predstavi »željezni Hanswurst«).

Promatran društveno-kritičkim okom clown je transparentija stanovite represivne sredine. Ne bi inače bio »potreban« onaj clownski »iskoračaj« (iz ustaljenih oblika ponašanja); »nepotreban« bi bio i onaj clownski način izvrtnja uhodanih i ukrućenih jezičnih, titularnih uzusa (iako clown redovito malo govori). Kratko rečeno: lik clowna je složen, mnogolik. On je bio i jest sažetak smiješnoga čitave jedne epohe, »summa komike« i uveseljavanja jednog vremena.

U čemu je draž clownske igre? Zašto ga svi uzrasti publike rado gledaju? Svijet clowna, rekli smo, svijet je jednostavnosti, prostodušnosti, bezazlenosti, svijet djeteta. Pun malih, sitnih radosti. »Djetinjarije« su clownov »specijalitet«; on »radi« na dječjim »valnim dužinama«. U svijetu djece, clown je uvijek okrenut k dobru. Sve poduzima, sve čini (da se »spasi«) osim zla, jedino ako je dječji nestašluk neko zlo. Sve to i odrasla čovjeka upućuje i vraća na traganje za nepomućenom srećom njegova iskona.

U clownu se mi prepoznajemo kad je riječ o zastrašujućim i oskudnim pojavama suvremenog života. U clownu je stanoviti sažetak jednog vida našeg življenja. On nas u mnogočemu zastupa; čini ono što se mi ne usuđujemo činiti; on za nas i namjesto nas pada i diže se, prima udarce raznovrsnih životnih situacija, nikada se ne predaje. Clown izaziva sile i idole ovoga svijeta; prkosi smrti. Spašava se doduše iz beznadnih situacija često srećom ili nekim nemogućim obratom razvoja događaja, ali i spretnošću koju mi počesto nemamo. U ovom smislu treba tumačiti svjetski uspjeh Charliea Chaplina.

Točno je da je clown također prisiljen danomice uvježbavati svoj program. Njegov raspon umijeća mora biti dosta širok; mora vladati govornom tehnikom, treba biti artist, žongler, glazbenik, parodist. Uspjehu clowna prethodi dosta rutinskog posla. Veliki Grock je jednom zgodom rekao da je u pozivu clowna sve vježba, trening. Kao i svaki drugi umjetnik i clown mora ponajprije svladati onaj zanatski dio svojega zvanja da bi se potom dovinio do stvaralačke ideje. I za ovu tvrdnju je primjer veliki Charlie Chaplin. Do 1917., kad je svojim *Easy Street* doživio uspjeh, bio je već snimio 67 filmova! U izobrazbi clowna mogu pomoći i škole za clowne kojih ima u nekim zemljama istočne Evrope (SSSR, Mađarska), ali ipak, pored svega, dobar clown se mora »roditi«. Clownsko uveseljavanje je posebično, nezamjenjivo; to je stanoviti svjetonazor, dapače jedan svojevrsni traktat filozofije.

Clown je virtuoz nesavršenosti, neuspjeha, ljudskog i umjetničkog poraza. U usporedbi s majstorima akrobatike i žonglerstva sve to clown

»još bolje, još veličanstvenije *ne* može, negoli drugi može« (Karl Wolfskehl). Promašiti cilj tako nenadmašivo, nepobjedivo, to je također umjetnost!

Za clowna se može reći da je on čovjek komu je život za jedan broj veći (kao što je to slučaj s njegovom odjećom, cipelama, papučama...). On neprestance posrće, pada. Međutim, njegovo neprestano padanje je istodobno dizanje, ustajanje protiv svega što je savršeno ili što daje pričin savršenstva; diže se protiv svega što je perfektuirano, što ide glatko i nesmetano, jer sve to zastire pogled u pravo stanje svijeta u kojem se odvija drama (predstava!) našega života. Bespomoćni i bezazleni nestašluci clowna u stalnoj su oporbi s tzv. realnim svijetom te ga time stavlja u pitanje.

Iako clowni razveseljavaju druge, sami su često melankolici. Postoji zgoda iz života velikog clowna Grocka. Neki čovjek dolazi liječniku i žali se na besanicu. Namjesto tableta za spavanje preporuča mu liječnik da posjeti cirkus koji je upravo tih dana gostovao u mjestu s poznatim clownom Grockom. — »Promatrajući Grocka moći ćete se do mile volje nasmijati a potom ćete moći mirno zaspati.« Čovjek na to mašući glavom odgovara tugaljivo: »Ništa mi ne će koristiti. Ja sam Grock.«

Clown je moguć, kako je naprijed rečeno, u nesavršenom svijetu, gdje postoji rascijep, nesklad između individuuma i svijeta. Zato clown krije u sebi elemente građanskog svijeta i kasnog kršćanstva, jer se tu priznaje rascjep i nesklad individuuma i svijeta. Upravo u onim sredinama (sistemima), gdje se vjeruje da je pronađen barem teoretski ključ savršenog svijeta, nema (jer ne smije biti) tog rascjepa, pa nema ni clowna kakva smo navikli gledati. Fritz Usinger misli da je to uočljivo na primjeru oficijelnog ruskog clowna, državnog cirkusa, Popova. Dapače, samom Clownu Popovu ne smije ništa neuspjeti. On se ponajprije pričinja da je djetinjasto nespretn, a potom najednom ovladava sve artistske vještine kao i ozbiljni artisti, čemu se publika ne smije, nego se clown smije publici koju je zaveo da pomisli da je on clown, a riječ je ipak o artistu.

Clown živi u svijetu suprotnosti, paradoksa; on je potpuno izvan poretka, ljubavi, ideje. Opravdano se može pitati: je li on još čovjek, čija je on slika i prilika? Da, on je još uvijek čovjek, odnosno iskrivljena slika modernog čovjeka koji živi u rascijepu, izvan sklada sa svijetom. U clownu se moderni čovjek, smijući se ili plačući, prepoznaje. U ovome, vjerojatno, leži razlog zašto je preko clowna groteskna forma komike u naše vrijeme dosegla najviši i najpokretniji oblik.

Uza sve naznake da clowni iščezavaju sa scene, njih će biti sve dotle dok ljudi budu imali »problema«. Drugim riječima: clown je bez teološkog pojma Iskonskog pada teško shvatljiv i zamisliv. Ovaj teološki pojam daje svijetu karakter nedovršenosti i nesavršenosti koji je ostao sve do danas usprkos navalama moderne nevjere. Onog momenta kada bude iščezao iz svijesti ljudi taj tragični fragmentarni karakter svijeta, nestat će i clowna; tada se nećemo, u pravom smislu riječi, imati čemu smijati.